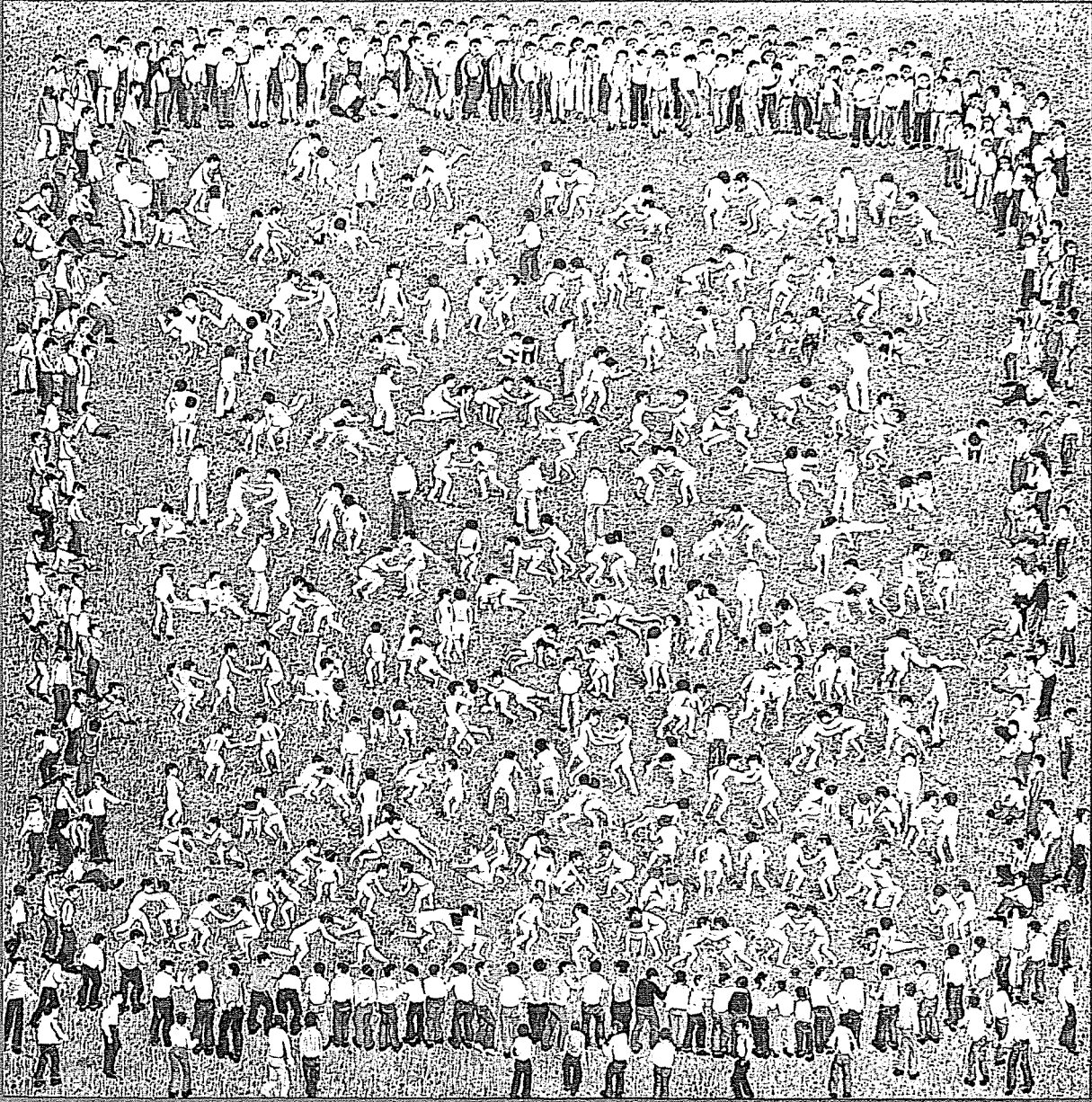

D-87

Millî Kültür

KÜLTÜR BAKANLIĞI

CILT. 3 SAYI: 4 EYLÜL 1981

İçindekiler

2	ANADOLU, TÜRKLERİN YURDU İsmet PARMAKSIZOĞLU
4	MUSTAFA KEMAL ATATÜRK, Asker, Reformcu ve Devlet Adanı Yazan: Dietrich SCHLEGEL — Çeviren: Kemal UYGUR
9	ŞİİRE—STRUGA'YA SELAM (Şiir) Feyzi HALICI
10	NOTLAR Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmeti ARAT
11	PESEPMEBE (Şiir) İlhan GEÇER
12	ATATÜRK ve DİN Prof. Dr. Nihat NİRUN
16	VIYANA'da TÜRK KÜLTÜRÜNÜN İZLERİ Doç. Dr. Abdurrahman GÜZEL
19	BİZİM ORALARDA (Şiir) Kerim Aydın ERDEM
21	ÜNİVERSİTE OLAYLARI Muvaffak İhsan GARAN
23	DEDE KORKUT HİKÂYESERİNİN ESKİ OSMANLI METİNLERİ ARASINDAKİ YERİ Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ
25	BİRGİ'YE DOĞRU (Şiir) R. Sami HAMAMCI
26	ATATÜRK'ÜN EN BÜYÜK HİZMETLERİNDEN BİRİ Yılmaz GÜRBÜZ
29	KUŞLUK (Şiir) Zeki Ömer DEFNE
30	MEDİNE'DE ŞEYH—ÜL İSLAM ARİF HİKMET BEY KÜTÜPHANESİ M. Kâmil DÜRÜST
32	KARACAOĞLAN VE TABİAT (1) TABİAT ŞAİRİ KARACAOĞLAN Dr. Müjgan CUMBUR
35	MODERN ROMAN TEKNİKLERİ VE MEHMET RAUF'UN "EYLÜL"Ü (2) Doç. Dr. Sevim KANTARCIOĞLU
43	AHMET KUTSİ TECER'in İLK ESERLERİ Nail TAN
45	TÜRKİYE'DE FOLKLOR HAREKETLERİNE KISA BİR BAKIŞ Doç. Dr. Dursun YILDIRIM
46	TÜRK FOLKLORUNDA SAYILAR H. Avni YÜKSEL
50	MODERNLEŞME KARŞISINDA BAZI GELENEKLERİN YETERSİZLİĞİ Prof. Dr. Nermin ERDENTUĞ
51	YAPAYALNIZ (Şiir) Nilgün GÜNSEL
52	SİKİNTİNİN SELAMI Şevket YÜCEL
53	ATATÜRK SİZİNLE (Şiir) Osman Güngör FEYZOĞLU
54	Hikâye — SONBAHAR KAVŞAĞINDA Sabahat EMİR
57	• Kitaplar Arasında — Sancılı birgün — Hallmark — Sistematik Sosyoloji Açısından Ziya Gökalp — Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi (I) — Opera Tarihi (III) — Yahya AKENGİN
	• Kültür ve Sanat Olayları — Devlet Başkanımız ve Millî Güvenlik Konseyi Üyeleri Amasya Müzesini Gezdi. — Ülkemizde 40 bin Sit Alanı var — Bu yıl 12 Köy Konağında Kültürel faaliyetlere başlanacak — Kültür Bakanlığı "KİTAP" adlı bir dergi çıkıyor. — Ankara Türk Müziği Derneği'nin Konseri — On Sanatçımız Devlet Sanatçısı Seçildi. — 42. Devlet Resim ve Heykel Sergisinde ödül alan eserler belli oldu. — Ziya Gökalp Serisinin Yayını 1981'de tamamlanıyor.

Kapak resmi:

Yalçın Gökçebağ'ın güreşen çocuklar isimli eseri

Millî Kültür

AYLIK DERGİ

CİLT:3 SAYI:4
EYLÜL 1981

İmtiyaz Sahibi
Kültür Bakanlığı Adına
Tanıtma ve Yayınlar
Dairesi Başkanı
Cevdet TÜRKEROĞLU

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden
Mes'ul Müdür:

Yavuz Bülent BÂKİLER

Yazı Kurulu:

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ
Feyzi HALICI
Yavuz Bülent BÂKİLER
Cevdet TÜRKEROĞLU

Teknik Sekreter:

Satılmış TAŞ
Süleyman YURDAKUL

İdare Yeri:

Kültür Bakanlığı
Tanıtma ve Yayınlar Dairesi
Başkanlığı

Mithatpaşa Cad. No.: 33
Yenişehir — ANKARA

Tel: 25 43 76

FIYATI: 75 LİRA

YILLIK ABONE BEDELİ: 750 LİRA

DIŞ ÜLKELERE
\$1 D.M. 2

YILLIK ABONE BEDELİ: \$10 DM 20

ABONE YAZIŞMA ADRESİ

Kültür Bakanlığı
Döner Sermaye İşletmesi
Merkez Müdürlüğü
Mithatpaşa Cad. No: 33
Tel: 25 29 26 Yenişehir/ANKARA

Modern Roman Teknikleri ve MEHMET RAUF'un "EYLÜL"ü*

-2-

Doç.Dr. Sevim KANTARCIOĞLU

Kocasının bir hiç olduğunu anlayan Suat, aşkıdan, hayattaki yegâne yaşama sebebinden vazgeçerken, bu hanımefendi kendisine örnek almaktadır. Fakat yine de Suat, bu çeşit bir tahammülün, alışkanlık yolu ile kadını bir "oyuncak", "hizmetçi" ve "zevk aleti"²⁰ mertebesine indireceğinin şuurundadır. Suat'ın düşünceleri şöyle ifade edilmiştir:

Ve bundan sonra ömrü bunları bile bile, her şeyi göre göre geçecekti, değil mi? Artık Süreyya'nın evvelki mahrumiyet ve muhabbetine aldırışsız, evin böyle ayrı ayrı ruh derinliğini bildiği adamlarıyla yaşayacağı hayat onu ürkütüyordu. Bir Hanımefendi... Evet, Suad'ın sevdiği ve hürmete lâyık gördüğü yalnız o vardı, onun da Beyefendinin nasıl kahırlarına, meşakkatlerine tahammül ederek yaşadığını görüyordu; Beyin herşeyde hemen gürlenen hırs ve hiddetinin, bir kere kırınca hiç karşısındakinin kalbini hatırı düşünmeyip hırs almak, acı çıkarmak ve ağzına geleni söyleyerek zehir saçışının masum ve tahammüllü bir kurbanı olduğunu gördükçe: "Nasıl sabrediyor yarabbi?" derdi; şimdi hatırladı ki henüz kızken kendi de fena kocaya düşerse tahammüllü kadınlar gibi sabredip susmayacağını zanneder, öyle iddia ederdi; fakat bugün bu kadarına tahammül ettiğini görenek yavaş yavaş birbirini takip ederek gelecek böyle haksızlıklara bugünkü gibi sabrede ede bir gün alışacağını anlıyor, yavaş yavaş ben de onlar gibi oyuncak, bir hizmetçi, sade bir hırs ve zevk aleti olacağım, hiç istediğim bir şey olmayacak, hep istenen şeylere âlet olacağım." diyordu. (Eylül, s. 184)

Evin büyük beyefendisi, müstebit, egoist bir âile reisidir. Ailenin maddî desteği olmak onun görevidir. Fakat Beyefendi, bu görevi yapmanın kendisine âilenin her ferdine hükmetmek hakkını kazandırdığına inanmaktadır. Eşi ve çocuklarıyla olan ilişkisi sevgi ve saygı prensibine dayanmayan Beyefendi, âile fertlerine kendisinin her arzusunu yerine getirmek görevini yüklenmiş bir uyruk muamelesini lâyık görmektedir. Mehmet Rauf'un da dediği gibi, Beyefendi, kocalıktan ziyade "efendiliği" ve onun âile içindeki icaplarını seçmiş bir kişidir. Mehmet Rauf, bu müstebitin elinde esir olan Hanımefendinin yalnız ziyaret edemeyişini şöyle açıklamaktadır:

Halbuki Beyefendiden kurtulmak imkânı olmadığını hep si biliyordu; Beyefendi bir kocadan ziyade bir efendi olan kocalardan olduğu için hiç kimsenin keyfine bir saatini feda etmek istemediğinden, Hanım bir iki gün gelip burada kalamıyordu. (Eylül, s. 72.)

Evin kızı Hacer'in kocası Fatin ise, Mehmet Rauf'un hiciv konusu yaptığı evlilik kurumunun bir başka çürümüş yanını sergilemektedir. O, babasının parası için Hacer'le evlenmiş bir dalkavuk ve riyakâr bir cimridir. Ailede ne karısının, ne de diğer fertlerin saygı ve ilgisine mazhar olmuştur. Aslında insanî ilişkiler, Fatin'in anladığı ve önem verdiği şeyler değildir. Ona, rahat ettiği ve para sızdırdığı sürece Beyefendinin himayesinde yaşayıp Hacer'e sözde kocalık etmek yetip de artmaktadır. Hacer açısından Fatin şöyle bir kişidir:

Hacer cumbadan onları gözleriyle köşeye kadar takip ettikten sonra birden dönerek: — "Gördün mü babamın sevgili damadım? dedi sonra içinden taşıyormuş gibi coşkun bir şikâyetle söylelmeye başladı: — Ah sen bilmezsin, diyordu, sen bilmezsin ki... Hergün yaşaya yaşaya her hâlini o kadar öğrendim ki, artık öğreniyorum. Dün geceki bahk meselesini biliyorsun a... Sonra sabahki lâvanta... Güya para almak istemiyor; halbuki aldı, eğer kendisi mecbur olsa da o bir şişe lâvantaya yirmibeş değil, beş kuruş verse, bir ay hasta yatar... —Burada acı acı güldü, — Sonra, sonra o gazete... gazeteyi gördün a... Eğer okumadan buradan çıkarsa, akşama döndüğü zaman ille okumalı, yoksa sokakta on para verip de bir gazete bile almaz. (Eylül, ss. 193-194.)

Hacer'i romanın ilk sayfalarında erkek kardeşi Süreyya "çılğın kız" (Eylül, s. 9) olarak takdim etmektedir. Hacer, yeni evli olmasına rağmen, kocasını sevmeyen, hâttâ ondan "iğrendiğini" (Eylül, s. 194) söyleyen ve fırsat buldukça yakışıklı halazâdesi Necip'le, tek taraflı da olsa, aşk oyunlarına girmekten çekinmeyen sorumsuz, hırçın, mutsuzluğundan dolayı kıskanç, genç ve güzel bir kadındır. Süreyya ve Suat'ın mutlu görünen ilişkileri onun mutsuzluğunu arttıran ve hatırlatan sebeplerden biridir. Siyasî, iktisadî, bağımsızlıktan yoksun, düşünce kapasitesi sınırlı, hisfî yapısı sığ, toplumun ve âilenin kendisine lâyık gördüğü statüyü kabullenmiş, babasının kendisi için seçtiği, Mehmet Rauf'un tâbiriyle "düştüğü" kötü kocayla, tiksindiği bir adamla yaşamak küçüklüğüne katlanmaktadır. Bu ara fırsat buldukça, yakışıklı uşaklar da dahil olmak üzere, sokaktan her geçen erkekten bir sevgili namzedi görmekte ve hattâ bir zâbitle daha ileri derecede bir ilişkiye girmekten çekinmemektedir. Mehmet Rauf, Hacer'i hem kendi davranış ve sözleriyle, hem de Suat'ın görüş açısından şöyle tanıtır:

Birden pencereye eğilip baktı, telâşla: "Aman hemşire... Koş, koş... Güzel Tahir'e bak" dedi, Suad bu telâşlı davete itaat ederek baktı; bu zenbil ile karşılardaki konağın kapısını çalan genç irisi bir uşak idi; o zaman Hacer nasıl bütün hanımların beğenip "uşak güzeli" dediklerini anlatarak katılıyor, "İle miralayın hanımı... Gözlerine bayılıyormuş," diye bitiremiyordu. Suad hayran; "hangi hanım? Niçin?" diye soruyordu; o zaman Hacer saydı, bunlar âdeta hanımlar idi, hattâ bazılarının genç ve yakışıklı beyleri de vardı. O şaşıtıkça Hacer zaferle anlatarak güldü.

20 Mehmet Rauf, Eylül (İstanbul: Ak Kitabevi, 1926) s.184.

Bundan sonra aynı eserde yapılan atıflar, tırnaklı ifadelerden sonra verilecektir.

yor, o kadar merak ve ehemmiyetle bakarak öyle açılarak tarif ediyordu ki, kendisinin de onlarla aynı fikirdediği görülüyordu; mahelza onun biraz daha nazlı davrandığı görüldü.

- Ama çirkin bir adam da değil.. Allah için söylemeli... Hele gözleri... Eğer ona da Bey giyeceği giydirirsen olur biter...

O gülerken Suad donmuş, susuyordu; onun için bir erkeğin güzelliği incelik ve mümtaziyetiyle kaim iken bunların böyle düşünmek için nasıl kadın olduklarını düşünüyordu; halbuki Hacer: "Canım senin buradan geçerken bayıldığın zabıtlar, beyler..." dedikçe: "Hayır benim buradan geçerken bayıldığım zabıtlardan, beylerden haberim yok" demek istiyordu. Ah ne kadar anlıyor, nasıl görüyordu; Hacer'in nasıl kocası olmasa, yahut iyi olsa yine bunlardan hoşlanacağını, çünkü ruhu âdi, kirli olduğunu nasıl görüyordu; ve o hanımları gözünün önüne getirip böyle ufak itirazları aralarında toplanıp konuştuklarını düşünerek öğreniyordu. (Eylül, s. 195)

Romanda hiç değişmeyen ve Necip'le kesin bir tezat teşkil eden boyutsuz karakterlerden birisi de Süreyya'dır. Konağın oğlu Süreyya, kaleminde sâdece bir çerez parasına çalışmakta ve evli olduğu halde âilenin mâli yükünden haberdar görünmemektedir. İki küçük âileyi içine almış olan bu büyük âilenin yapısı içinde bir okul çocuğunun sorumsuzluğuyla yaşamaktadır. Bir insanın zevkine varacağı mâlî ve sosyal bağımsızlıktan habersiz ve kendi sosyal statüsünü eleştirmeksizin kabullenmiş görünmektedir. Nasıl kurulduğundan haberdar olmadığı bir konağın verdiği rahatlık içinde, nasıl kurulduğunu bilmediği bir sofranın başında, kendisine düşen genç ve güzel bir kadını yatağında bularak, sâdece bunalmayı kendisine iş edinmiş tipik bir parazitir.

Evliliğin mâddî yükünden, içinde yaşadığı toplum ve âile düzeni dolayısıyla, haberdar olmayan Süreyya, bir şans eseri sahip olduğu Suat gibi nâdide bir kadına karşı mânevî sorumluluklarının farkında bile değildir. Evliliğinin altıncı yılında, eski oyuncağından bıkmış bir küçük çocuk gibi bunalıma düşen Süreyya, mutluluğu gerçek bir gönül bağında, dostlukta ve eşiyile arasındaki ruhî anlaşmada aravacağına, onu bir yeni yetmenin küpris ve heveslerinde aramaktadır. Hissî bakımdan olgunluktan uzak, fikrî kapasitesi çok sınırlı ve hattâ karısından çok düşük bir seviyede olan Süreyya için, Suat bir eşten ziyade, bir ana olmak ve bu ilişkinin bütün sorumluluğunu yüklenmek mecburiyetindedir. Parası olmadığı halde, yaz tatilini bir yalıda geçirmek isteyen Süreyya, karısının bulduğu parayla hak etmediği bir rahatı memnuniyetle kabullenmiş, fakat mutluluğuna sebep olan yenilik eskikip câzibesini kaybedince, kendisine yeni bir eğlence aramaya koyulmuştur.

Karısıyla hiç bir ortak ilgisi olmayan bu düşüncesiz, egoist genç adam, hiç bir şey vermeksizin çok şey talep etmeyi kendisinin hakkı saymaktadır. Yalı sevdası yerini kürek çekme sevdasına, o da balıkçılığa terkederken, âilede, toplumda ve Suat'la olan ilişkisinde tam bir parazit olan Süreyya, evlilikte bıraktığı boşluğu ona lâyık olan birinin doldurması ihtimalinden hiç bir şekilde haberdar değildir. Karı-kocanın kendilerini mutlu zannederek, yâni aldatarak yaşadıkları bu sahte dünyada, kadın-erkek ilişkisinde çok tecrübeli olan, Suat'ın hem gözüne hem de gönlüne hitap edebilecek bir halazâde, daha eserin başında, meşru olmasa da, bir koca ve âşık namzedi olarak vardır. Kendisinin geçici ve aptalca olan heveslerinden başka bir şey düşün-

meyen, "evlilikte kadının solda sıfır" (Eylül, s.45) olduğunu ifade eden Süreyya, ince zevkli, yakışıklı ve aydın bir kişi olan Necip'i karısı Suat'a hem yaklaştıran bir bağ, hem de onların meşru bir ilişki kurmalarını engelleyen bir sebep olarak varlığını eserin sonuna kadar sürdürmektedir.

Eylül'un psikolojik yapısını anlamak için Suat ve Necip'in yaşadıkları ruhî değişim sürecinin safhalarını dikkatle incelemek gerekir. Eserde dramatik yapıyı tamamen iki karakterin ruhlarındaki oluş süreçlerinin safhalarıyla açıklığa kavuşturabiliriz. Yazar, kendi dünya görüşü istikametinde geliştirdiği her iki karakteri kendisini yoz bulup reddettiği sosyal ve kültürel şartlar içine yerleştirmiş ve onların bu şartlara isyan edip onların yerine insan ilişkilerinde ve özellikle kadın-erkek ilişkisinde yeniden doğuşu temsil edebilecek kavram ve değerler kazanmalarını sağlamış ve bu konudaki mesajını onlar vâstasıyla verebilmiştir.

Suat'ın iç dünyasındaki gelişme ve değişme sürecindeki safhaları incelersek, bunun bir uyanış veya yeniden doğuş olduğunu görüyoruz. Mehmet Rauf, büyük bir sempati ve saygı duyduğu bu kadın karakterine, daha eserin başında, kocası Süreyya ile altı senelik evlilik ilişkilerinin niçin tehlikeli bir döneme girdiğini teşhis etme yeteneğini vermiştir. Süreyya, sıkıntılarının sebebi olarak Taşocağındaki köşkte biteviye hayatı ve fizikî şartları gösterirken, Suat, bunu "beş senelik hayatın yıpratmış kalplerde, bu kalplerin, insan kalbinin eskimeye olan kabiliyetinde" (Eylül, s.10) bulmuştur. Fakat Suat'ı korkutan gerçek şey, Süreyya'nın bunalımından ziyade, henüz tamamen şuuruna varamadığı kendi duygularıdır. Suat, Necip'ten evlilikleri konusunda duyduğu müsbet sözlerle daha başlangıçta muhtaçtır. Bir alışkanlık meselesi olan evlilik ilişkilerinin kendisine duyurduğu "bezginliğin" (Eylül, s.18) gerçek olmamasını istemektedir. Demek ki, Mehmet Rauf, daha eserin başında, çok şuurlu bir şekilde, Suat'a içinde bulunduğu evlilik ilişkisinin gerçek yüzünü, kocasının ve kendisinin temsil ettiği ahlâk durumunu, bu ilişki içinde hak ve vazifelerin neler olması gerektiğini anlama kapasitesi ve hepsinin üstünde mutlu yaşamak hakkına sahip çıkma gücünü vermiştir.

Bu her bakımdan seçkin ve saygıdeğer kadın, evliliğini kurtarmak ve kocasının "daha kuvvetli bir etkiye mağlup olması ihtimalini" (Eylül, s.19) bertaraf etmek için, mâlî yönden bağımlı olduğu halde, babasından aldığı parayla Yenimahalle'de Pazarbaşı'nda kiralanmasını sağladığı yalıyla evliliklerine değişiklik ve hareket getiriyor. Konunun en önemli yanı, Suat, sevgiye dayanan bir evliliğin kendi başına yeterli bir beraberlik (Eylül, s.18) olduğunu bildiği halde, kocası için kaynağı dışarıda olan mutluluk sebepleri aramak fedakârlığında bulunuyor ve evliliğine, ezelt bir evlilik düşmanı olan, geçirdiği tecrübeler sonunda kadınlara güvenini yitirmiş olan Necip'in bile imreneceği bir ilişki görünümünü kazandırıyor. Necip, bu evlilik ilişkisi için şöyle düşünüyor:

Ve Necip son dakikalarda garip bir hüznü içine gömülerek bu mesut karı-kocaya bakıyor, "eğer evli olmak bu ise" hiç fena olmadığını görüyordu. Fakat bu izdivacın nasıl müstesna şartlar, tesadüflerle husul bulduğunu düşünerek bir çok fena izdivaçları gözönüne getiriyor kendisine "kabil değil, kabil değil böyle bir istekli, alçak gönüllü, bu kadar muvafık bir kadına kabil değil sahip olamayacağını mahrum ve aşağı hayatını ihtiyarlığa kadar böyle yalnız ve bahtsız" sürükleyeceğini düşünüyordu. (Eylül, s. 30)

Yalıdaki hayatlarında "fedakârlık mertebesine çıkan şeylerden" (Eylül, s.48) bahsetmeyerek, bütün mâddî ve mânevî im-

kânlarıyla kocasını mutlu etmeye çalışan Suat, kocasının kendi zevklerini tatminden başka hiç bir gâilesi olmayan bencilliğine şikâyet etmeksizin büyük bir tahammül gösteriyor. Yalın hayatlarına sunduğu nisbî heyecan eskiyip de Süreyya kendisini sandal ve kürek çekmek hevesine kaptırınca, Suat, sâdece kendi çayretleriyle yaşayan bu beraberliğin başarısızlığını görüyor, fakat şikâyet etmeksizin "ruhunun derinliklerinde sızlayan ufak bir yarayı yalnız kendisine saklayarak" (Eylül, s.69) susup sabrediyor. Sanki bir kadının tek görevi kocasını eğlendirip onu meşgul etmekmiş gibi, bir okul talebesi gibi daldan dala uçan kocasının heveslerine ayak uyduramayan Suat, bu ilişkisinin sonunu pek parlak görmemeğe başlıyor:

Buraya geldikleri zaman sandal konusu olmadığından bu yenilikle heveslenmişler, ferahlamışlardı; fakat her gün parlaklık biraz daha verem ediyor, her gün biraz daha iniyordu. Bazan bunun sonuna bir çukur gibi, hayalinde birden kararan nihayetsiz ve karanlık bir boşluk gibi görünüyordu, bir korkudan titriyerek üşüyor, gönlü düzgün oluyordu. (Eylül, s.69)

Suat, kendi iradesi dışında kendisini içinde bulduğu evlilik ilişkisine ilk defa kocasının peşinde koştuğu dış câzibe merkezlerini kovalamaktan yorulduğu anda isyan ediyor. "Erkek kalbinin, kadın kalbinden daha çok isteyici olması bir haksızlık değil mi" (Eylül, s.70) diye düşünüyor. Kendi ricalarını tereddütsüz reddeden kocasının "yerine getirilmiş arzularını bile gözlerinden okumayı bir zevk ve saadet mertebesine" çıkarmış olan bu kadın, nihayet evliliğinin gerçek anlamda mutlu olmadığını, Süreyya'nın, kendisine lâyık ve muhtaç olduğu sevgi ve ilgiyi göstermediğini fark ediyor:

Buna karşı sessizlik ve dayanmadan başka yapılacak bir şey olmadığını düşünmek ve sessizlik ve dayanmanın bu kadar güç olduğunu görmek onu ezliyordu. Evvelden ricaya lüzum göstermeyen Süreyya, şimdi gittikçe artan şakaları her arzusuna karşı gelebiliyor. Suad'ın istemediği şeyleri bile yapıyordu, bu şaka her türlü görünürü iyi korumak, işi ciddilikten kurtarıyordu. Ne olursa olsun ricası kabul olunmuyor ve arzusuna karşı olan şey yapılmış oluyordu. Halbuki onun için Süreyya'nın yerine getirilmiş arzularını bile gözlerinden okumak bir zevk bir saadet mertebesinde bir şeydi. (Eylül, s. 70)

Nihayet Suat, Süreyya ile aralarında mevcut olan evlilik ilişkisinin sâdece şekilden ibaret olduğunu, gerçekte aralarında evliliğin temeli olan hiç bir gönül bağı, fikir ve zevk beraberliği olmadığını anlıyor. Bu evliliği tek başına sürdürdüğünü anlayan Suat, Necip ve Behice dadı olmasa, mutlak bir yalnızlığa mahkûm olduğunun farkına varıyor ve evliliği konusunda öğrendiği bu acı gerçek, onun hayal kırıklığına ve ıstırapına sebep oluyor.

Hayatının baharını evlilikten önce hissetmek fırsatından mahrum bırakılmış olan Suat için, bütün mutluluğunu ve varoluş sebebini bağladığı evlilik, böyle büyük bir hayal kırıklığına dönüşünce, hayat çekilmez bir yük haline geliyor. Mehmet Rauf, Suat'ın bunalımını şöyle ifade ediyor:

Ve ilk defa burada gelen bu fikir onu hiç bırakmayan terdihin eden bir hastalık oldu. İlk zamanlar, bunu tabii olarak düşünüp bu fikrin kalbine verdiği acılıkları damla damla tadarken, bir gün oldu ki, yalnız kalıp rahat rahat onu düşünmek istemeye, hattâ düşünmek için nefsini zorlamaya kadar vardı; bu bir nevi yavaş yavaş intihar gibi, bir nevi zehirlenme gibi oluyordu. Her şeyin

ilk bol istekleri ve renklerinden sonra derece derece olan bu faydalanma ile hüznün ve can sıkıntısına, gönül darlığına ve karanlığa gidişi onu damla damla öldüren bir zehir gibi geliyor ve kendisi buna kurban olduktan sonra, bunun sade kendisi için olmayıp böyle umumî bir kanun olduğunu görmekten acı bir teselli buluyor, garip bir yorgunluk sarhoşluğu ile kalıyordu. (Eylül, s.99)

Suat-Süreyya ilişkisi, görünüşte devam eden resmî evlilik bağlarına rağmen özde bitmekte, aralarındaki bütün bağlar kopmakta ve karı-koca birbirlerine tamamen yabancılaşmaktadırlar. Suat bu gerçeği bütün çıplaklığıyla görmektedir:

Suad bunları dinlerken Süreyya'nın yüzüne bakıp söylediklerini asla duymayarak lâkin böyle habersiz, hep havasıyla meşgul olmak için insanın ne olması geleceğine şaşardı. Bunları gördükçe Süreyya'yı tanımayacağı gelirdi. Ona yabancı görünüyor ve hayret ederek: "O kadar zaman ben bu adamı tanımayarak yaşamışım, hem o son derece yakın bir hayatla..." diyordu; pek görünen şeylere aldandığı verilen kararların hayatımızda ne tesirler hasıl ettiğini, Süreyya'nın da her şeyi bilirim derken nasıl hiç beklemediği tabiatları çıktığını görüp: "Ben onu bilmiyordum başka bir adam imiş... nasıl yaşadım ya-rabbi nasıl?" diyordu. (Eylül, s.110)

Genç, güzel, sıhhatli, ince zevkli ve kültürlü bir kadın olan Suat'ın sâdik ve müşfik bir eş olarak görevleri, evliliğinin gerçek yüzü ve Süreyya'nın gerçek karakterini tanımasıyla sona eriyor denebilir. Bundan sonra ıstırapla sürüklediği bu evlilik bağına şekilde sâdik kalıyor. Önceleri musîkiye duydukları müşterek ilgi dolayısıyla hayatında bir ihtiyaç hâline gelen Necip'in ölümcül hastalığı ve daha önemlisi kendisine duyduğu derin aşkın bir tesadüf sonucu ortaya çıkışı ile, Suat'ın Necip'e duyduğu ihtiyaç, yerini, Necip gibi saygı duyup beğendiği bir kişi tarafından sevilmenin gurur ve mutluluğuna terk ediyor. Yıllarca kendisine duyduğu aşkı saklamış olan Necip'e güveni kursesiz olduğu halde, bir çölden farksız olan sevgisiz dünyasında toplumun bütün değerlerini bir tarafa iterek, kendisini bu sevginin kucağına bırakmak eğiliminden ve Necip'e duyduğu zaafın bir felâket olmasından korkmaktadır:

"O beni seviyor," emniyeti ve bunun memnunluğu vardı. Zorla kendini korkmağa zorluyordu ve istemediği halde de öyle hislerden geçiyordu ki bunlar kendini daha ziyade korkutuyordu. Onda henüz bir âlâmet görmeden kendinde meydana gelen eğilimin en çok mukavemete muhtaç olduğu bir zamanda bilâkis o hissini sağlamlaştırarak derecede olan bu eğilim ve sevinci işte onu bu korkutuyordu; hattâ kendinden bile gizlediği bir saadet hissedip buna her endişeyi feda edecek derecede olan bu düşkünlük kendini bu hisse bırakmak için mevcut olan eğilim ona "İşte tehlike" diyordu. (Eylül, s. 121)

Necip'i sevmeye başlayan Suat, bu yasak aşkın sorumluluklarının da farkındadır. Bir taraftan kocasını fikren de olsa aldatan bir kadın olduğu için, öte yandan da toplumun evli bir kadından beklentilerini bildiği için, büyük bir ruhî mücadele içinde bulunmaktadır. Buna rağmen duyduğu büyük mutluluk, bütün üzüntülerini unutturacak ölçüdedir. Mehmet Rauf, Suat'ın duygularını şöyle ifade ediyor:

Suad bunların arasında Süreyya'yı müthiş azaplarla görüyordu; o zaman kendini ne kadar müdafaa etmek isterse istesin nasıl bir uçurumda olduğunu, Süreyya'ya karşı

bu mevkiin nasıl itiraf edilemez, keşfinden korkular, fena çirkin bir mevki olduğunu red ve inkâr edemeyerek perişan kalırdı. Fakat şimdi o hayatını altüst eden endişelerden, uzun can sıkıntılarında o kadar uzak, hissiyatının cazibesine o kadar esir, o kadar elinde olmayarak bağlı idi ki bu üzüntüler devam edemiyordu. (Eylül, ss. 124-125.)

Başlangıçta Suat, plâtonik bir ölçü içinde devam eden bu ilişkinin rehâvet ve mutluluğuna hiç bir eyleme geçmeksiz kendisini terketmektedir. Necip'in itirafından sonra ise, ilk defa bu ilişkiyi kabul ve tasvip ettiğini belirten bir davranışta bulunur ve Süreyya ile birlikte onu Tarabya'daki otelde ziyaret eder. Amacı, Necip'i mutlu etmek, hem de sevdiği adamı görüp mutlu olmaktır. Fakat evli bir kadın olarak hissettiği suçluluk duygusu ve bu sosyal statü içinde hareketinin mânâsını anlayınca, kendisinden öğrenir. Ama artık çok geçtir. Sevmeden yaşayamayacağını anlamıştır. Üstelik Suat, henüz fikrî ihânetin mâsum olduğuna da inanmaktadır. Suat'ın bu gizli aşk konusundaki duygu ve düşünceleri şöyle ifade ediliyor:

Necip'i sevdiğim, sevdiğini mecbur olup, kabul ettikçe, özellikle onun tarafından sevildiğini gördükçe o zamana kadar sakın bir saadet içinde daha doğrusu düz bir kanaat ile geçmiş hayatında bu kadar şiddetli heyecanlar hissetmemiş olduğumu görmekten, görüp iradesiz kalmaktan başka bir şey yapamamış, bunu kendine bile itiraf edemeyeceği bir his ile idameden zevk bularak yaşamaya başlamıştı. Fakat şimdi yapılan şey, büsbütün başka idi; şimdiye kadar kendinin hazırlamadığı, idare etmediği vakalara oyuncak olurken bugün kendisi de buna hareket ilâve ediyor, sanki bir enerji veriyordu. Dün sade ona bugün gelip bir nevi kabul ve itiraf demek olacak bu hareketle mes'ut etmekten, onu görüp mes'ut olmaktan başka bir şey düşünmezken, o hali devamda bulunduğu zevkle kendini böylece büsbütün terkediverip bu tehlike üstünde çırpınmaktan dayanılmaz bir heyecan bulurken, şimdi daha ilk adımda hareketinin bütün çirkinliği ile ezilmekten kendini menediyordu. Görüyordu ki, kendini bu saadete terketmek bile onun için imkânsızdı, bu zavallı, neticesiz masum (saadete bile... Şimdi bir kere hareketinin çirkinliğini görmeye başlayınca bunun nasıl bir neş'e ile, nasıl günah neşesiyle, özellikle namuslu kadınların hissettikleri kendileri için o kadar memnun olan bu şeyin bir parçasını, tehlikesiz bir kısmını nihayet yapmak incizabiyle, isteyerek, memnun olarak yaptığını, sade onu mes'ud ettiği için değil, ne kadar değersiz olursa olsun böyle bir his ile de yaptığını itiraf etmek onu kendinden nefret ve tiksitmeye, adetâ kızartan bir heyecana sevk ediyor ve kocasını kolundan tutup çekerek hâlâ devam eden murdarlıktan uzaklaştırmak, bir zaman o kadar hürmet ettiği ve hürmet ederek mes'ud olduğu bu adamları kendi eliyle soktuğu bu çirkin mevkiiden kurtarmak için ölüyordu. (Eylül, ss. 147-148)

Suat, hayatının baharını yaşayamamış bir kadının yaşlanma endişesi içinde sonbaharın hüznünde, solup ölen, yapraklarda harcanmış bir ömrün, kendi ömrünün bitişiğini görür. Bu, ondaki yaşama hırsını kamçılar, ölüm kaçınılmaz bir gerçek olduğuna göre, hayatı gerektiği gibi yaşamayı düşünür. Suat, yaşamının sevmek ve sevilmeğe olduğuna inandığı böyle bir kriz anında, Necip'e olan aşkını bakışlarıyla açıklar. Toplum açısından suç teşkil ettiği halde, Mehmet Rauf, Suat'ta sevmek ve sevilmenin ne kadar büyük bir ruhi ihtiyaç ve yaşama sebebi olabilecek bir bağ olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Halbuki işte onda yaşamak için daha şiddetli bir arzu, saadetten mahrum olmamak, hayatını kaçırmamak için derin bir ihtiyaç, icabederse mücadele kabiliyeti vardı. Fakat herşey boş değil mi? Ne olsa, ne yapılırsa, kış gelmeyecek mi? Ya gelinceye kadar... Hiç mi, hiç mi bir şey yapılamaz? Böyle, görerek, anlayarak, bile bile hayat ve saadetten vaz geçmeye tahammülden başka bir şey mümkün değil mi? (Eylül, ss. 151-152)

Bu plâtonik anlamda karşılıklı olarak yaşanan aşkın bahsettiği büyük mutluluk, kış gelince konağa taşınmak mecburiyetiyle sona erer. Hanımefendinin temsil ettiği toplum değerlerini ihlâl etmiş olmanın ezikliği ile ıstırapı ve şiddetle muhtaç olduğu kendisine yaşama gücü veren aşkı arasında, bu iktisadî, siyasî bakımlardan tamamen bağımlı olan ve hattâ yaşadığı konakta bile hiç bir fonksiyonu olmayan, bir süsten ibaret olan genç kadın, büsbütün ezilir ve bütün ümitlerini kaybeder. Suat, toplumda saygıdeğer olmanın ne ölçüde yaşadığı yasak aşka ters düştüğünü çok iyi bilen bir kadındır. Duygularının başkaları tarafından bilinmesi ihtimali bile ona çok korkunç gelmektedir. Suat'ın bu konudaki hisleri şöyledir:

Fakat Hanımefendinin yanına çıktığı zaman bütün o şeylerin ne kadar elinden geldiğini anladı; onun da bir şey işitmiş olması, bir şey düşünmesi ihtimalinin huzurunda Allah kadar hürmet ettiği kadının yanına öyle bir kalp helecane ve hor görülen olarak girdi, onun yüksekliğini düşünerek o kadar ezildi, o kadar değersiz kaldı ki mümkün değil bu alçalışa tahammül edemeyeceğini tekrar anladı; ruhunda o kadar kibir ve azamet vardı ki başkalarında kendisine en ufak bir imâ ihtimal ve selâhiyetine tahammül edilemiyordu. Böyle şeyler için doğmamış olduğunu zaten düşünmüştü, fakat tekrar ve pek acı olarak bu kadar sözlere yer verecek bir girdaba düşmüştü, bu nasıl mümkün olmuştu? Bunları düşündükçe şaşıyor, bitiyordu. Bu kendisine alışkanlıkla, intikam hırsıyla fikren düştüğü girdaplar içinde terbiye darbesi olduğu, biraz muhakeme ve soğukkanlılık hissi verdi, (Eylül, s. 181)

Suat, evlilik kurumunun yozlaşmış çıktığı bu toplumda, Hacer gibi çok bayağı anlamda evlilik dışı ilişkilerle oyalanan kadınlar olduğu gibi, Hanımefendi gibi, hiçbir şey almadan devamlı şekilde veren, sevgi ve feragat timsallerinin de olduğunu görebilen ve bu iki sınıf kadın arasında kendisine yaraşan yeri işgâl etmeye hazır olan bir kadındır. Toplumun Suat gibi vakur ve muhtevalı bir hanımefendi için biçtiği değer, tayin ettiği yer, bir kader gibi onu beklemektedir. Suat bu konuda şöyle düşünüyor:

Bu kendisi için garip ve uzun bir tesiri gerektirici oldu; Hacer'de nasıl kendisine hiç benzemeyen esaslı haller olduğunu zaten bildirdi; fakat anlaşmazlığın bu derecesine şaşıyordu; bu kadarını hiç zannetmemişti. Mahaza Hanımefendi onun için başka bir ders oluyordu. Onun hakkında en küçük kötü bir söz bile söylenmemiş, hiçbir söylenti işitilmemiş olduğunu düşünerek: "Hayır, bu fenalık kocaların fenalığından değil, kadınların kendilerinden geliyor," diye karar veriyordu. İyi kadın, kocası fena bile olsa red ve yok etmesi imkânsız olan bir kader darbesi altında ezilir, kalırdı. Sevmeğe gelince o böyle sokaktan geçerken karşıdan görmeye erkek sevmeği anlamıyor. Bu ona seveyim diye sevmek gibi geliyordu; sevmek için bilmeyerek sevmek, sonra farketmek lâzımdır diye düşünüyordu. (Eylül, s. 195-196)

Nihayet kendisi için yaşama sebebi olan bu büyük ve Mehmet Rauf'a göre gerçek evlilik sayılabilecek mukaddes bağı, şeklen varolan bir evlilik bağına korumak ve toplumun kendisine yüklediği görevleri büyük bir ferâgatla üstlenmek üzere, kendisi için bir bakıma ölmek demek olan bir kararla koparmak "güç" ve "zaafını" göstermektedir.

Toplum değerleri açısından bir zafer olan bu karar, aynı zamanda, Mehmet Rauf'un eşsiz bir aşkla birbirine bağlayıp bu aşk sayesinde ruhen soyluluğun zirvesine ulaştığı bu kişi için, büyük bir yenilgi anlamına da gelmektedir. Ferdin haklı olduğu anda bile, kendi değerlerini feda edecek ölçüde kendisine olan saygısı, bir zaaftan başka bir şey değildir. Bu, aynı zamanda, gelecekte toplumu da ölüme mahkum etmek demektir. Suat'ın düşündüğü gibi, bu, hem büyük bir sâadeti "miskinliğe" feda etmek, hem de toplumda kokuşmuş evlilik kurumunun devamını sağlamak anlamına gelmektedir. Suat'ın bu karardan sonra iç dünyası şöyle tahlil edilmiştir:

O kadar mest ve mahmurdu ki, şimdi Süreyya'yı feda etmek acılığını bile hissetmiyordu, hayatını artık o kadar renksiz görüyordu ki uzun, sakın bir hayata bedel yakıp kavuran bir aşk saniyesini tercih etmek saadetine hasret çekiyordu, ve bu saniyeyi bir kere hissettikten sonra bunu boş rüyalara feda etmek tamiri mümkün olmayan bir hatâ gibi gelerek miskinliğe feda ettiği saadetin yarısıyla ağlıyordu. Şimdi bütün istikbal endişelerini mânasız görüyor, "hiç olmazsa beraber ölmek de mi yoktu?" Ölmese ve çekse bile böyle birkaç aşk saniyesi bütün bir hayata bin kere, yüzbin kere tercih edilmez miydi? (Eylül, s. 237-238)

Kadın - erkek ilişkisinin anlam ve önemini işleyen bu eserin psikolojik yapısının öteki yarısını, Necip'in büyüme veya olgunlaşma sürecini oluşturan safhalar meydana getirmektedir. Genç, yakışıklı, iyi eğitilmiş, kendi kültürünü bildiği kadar batı kültürünü de anlayan, evlilik dışı ilişkilerin pek çok çeşidini yaşayıp, tecrübe sahibi olan Necip, eserin başında Süreyya-Suat ilişkisindeki şefkat ve ferâgata duyduğu hayranlığın etkisi altındadır; nefret ettiği evlilik kurumuna saygı ve bu çeşit ilişkiye özlem duymaya başlar. Suat gibi fiziki güzelliğine ruhi ve entelektüel meziyetlerini de eklemiş bir kadınla evliliğin bir mucize olması gerektiğini düşünmesine rağmen, böyle bir ilişkiye derin bir ihtiyaç duymaktadır. Necip şöyle düşünüyor:

Onun zevkin hay ve huyuna tutulmuş, sergüzeştlere meyyal olan tabiatı bunlarla anlaştığı için artık huy olmuş, şimdi kendisinde sükun ve şefkate, gölgeye, azamet ve şüire müştak bir tabiat uyanmaya başlamıştı. Hayatın en memnun olduğu anda bile ruhendaki eksiklik hissi bir başka ihtiyaç ile dağlanıyordu; şimdi zannediyordu ki, bu ihtiyaç ancak böyle sıcak bir muhabbetle, böyle dostane bir vefa ile tatmin edilecek.

(Eylül, s. 30-31.)

Necip, Suat'ı tanıdıktan sonra bir kadının bir erkeğin hayatına ne ölçüde ışık ve mutluluk getireceğini anlamaktadır. Bu konudaki fikirlerini, Süreyya'nın evlilikte kadınların "solda sıfır" olduklarını ifade etmesinden sonra, onunla tam tezat teşkil eden karakterinin bir ifadesi olarak, şöyle söylemektedir:

Tam eski zavallı erkekler Suad Hanım; bir kadının ne olduğunu anlayanlar için asıl zavallı erkeklerdir. Kadın olmayınca bir erkek hayatının ne verimsiz, ne yağmursuz,

ne çorak bir siyah çöl olduğunu bilseniz... Bunu çok erkekler de bilir de sonra unutulur. Bir kadının bir erkek hayatına sade varlığı ile nasıl şüir ve körpelik verdiğini, ruhu bertaraf etsek bile yalnız vücut için de nasıl büyük bir koruyucu olduğunu bilseniz. Demin bana burada hayatınızdan bahsediyordunuz; siz her saati geçirmek için saadetler, eğlenceler buluşunuzu anlatırken ben yirmi dört saatlik hayatımın nasıl bir cehennem saati gibi nihayetsiz sürelenmez bir hayat olduğunu düşünüyordum. Sadece söyleyim ki, ölecek derecede bunahıyorum.

(Eylül, s. 46.)

Necip, Suat'ın şefkat dolu gözlerinde bulduğu muhabbetle hayatının ne ölçüde kısır olduğunu anladığı an şöyle düşünmektedir:

O zaman Suad'ın gözleri şefkatli bakışlarını kaybetmeksinin Necip'e döndü; ve bu bakış o kadar derin, sıcak bir muhabbet ile nemliydi ki, Necip ruhu eriyor zannetti; bir saniye mes'ud bir heyecanla titredi. Evet, böyle bir bakışla insan dünyanın öbür ucuna gider diye düşündü; çöllere gider, dağlara gider... Onun şimdi terketmek istemediği hayat bir çölden başka ne idi? Gölgesiz, susuz, vahasız, hattâ serapsız bir çöl.

Necip, Suat'ı, onun temsil ettiği iffet ve masumiyeti tanıdıktan sonra, geçmişinden utanç duyar ve sayısız kadınlarla girdiği kirlili ilişkiler için ıztırap çeker. Bir bakıma Suat'ın temsil ettiği soyluluk, Necip'i tedavi etmektedir. Necip ruhendaki iyilik ve kötülük çatışmasının şuuruna varır. Necip'in temsil ettiği ruh durumunun tahlili şöyledir:

Kendinden korktuğu, ruhun karanlığından ürkek bir iğrenme duyduğu zamanlar: "Ah ne kirlili bir muammayım" diyerek kendindeki bu iki ruhu, bu bazan hep açık ve saf, fakat ekseriya böyle kanlı murdar mânevîyetleri düşünür, daimi bir ses hâlinde içinden kendine "canavar" diye hitap eden bir vicdan bulurdu. Etrafında hep kötülükler görmesi bunları kendinde bulmak kadar onu öldürmüyordu. Kendi o kadar yükseltilere tutkun olduğu halde, bu kötülüklerden el çekemezse başkaları ne olur? diye düşünerek kendinden kaçmak ister, masumluk hayvanlıkla zincirlenmiş gibi onda daima boğuşurlar, hiçbir zaman yapmadan evvel yaparken ve hele sonra ateşler içinde yanmadan başkalarının içgüdüleri ile yaptıkları âdi fenalıkları bile yapamazdı.

(Eylül, s. 60-61.)

Suat, Necip'in bir kadında bulmak istediği bütün vasıflara sâhiptir. Batılı kadınları da iyi tanıyan Necip'in Suat'a duyduğu hayranlık, Süreyya'nın, Hacer'in bütün bozuk yönlerini Türk terbiyesine atfeden sözleriyle tam tezat teşkil etmektedir. Bütün benliğiyle Suat'ı düşünen Necip, onu Hacer'le mukayese ettiği gibi, tanıdığı bütün yerli ve ecnebi kadınlarla da mukayese etmekte ve onu eşsiz bulmaktadır. Necip için evlilik, ancak onun gibi bir kadınla mümkündür. Hacer'le mukayese edildiği zaman, Suat, "ağır başlı, uysal ve naziktir" (Eylül, s. 23), mânevî değerleri onun fiziki güzelliğini arttırmaktadır. Bir eş olarak da Suat, eşine bağlılığı, sükuneti, güler yüzlülüğü ve alçak gönüllülüğüyle Hacer'den çok üstündür (Eylül, ss. 23-24.). Necip'in ilişki kurduğu diğer kadınlarla mukayese edildiği zaman, Suat, iffeti, samimiyeti, ferâgati, şefkati ve vefasıyla ideal bir eş portresi oluşturmaktadır, (Eylül, s. 58). Kısaca Necip, farkında olmaksızın Suat'ı bağlanmakta ve onu sevmeye başlamaktadır. Ruhunda Suat'a

duyduğu saygı kendisini ondan uzak kalmaya zorlarken, onu görmek arzusu Necip'i sık sık Yenimahalle, Pazarbaşı'ndaki köşkü ziyarete sürüklemektedir.

Musikiye duydukları müşterek ilgi onları birbirine yaklaştırmaktadır. Bu ara Necip, uzunca bir süre kaldığı yahda Suat'ın varlığında bulduğu samimiyet, mahremiyet, saflık ve sükunla kirliliğin benliğinde açtığı yaraları tedavi etmektedir:

Kendi kendine şaşırıyor ve başka türlü izah edemeyince buna sadece bir tepki diyordu; uzun müddet kalabalık içinde yaşadıkandan sonra şimdi sessizlik ihtiyacı pek tabii idi. Bütün bir kış sonu acı bir kin ile biten bir münasebetin peşinde Beyoğlu kasrgasının naçiz bir toprağı gibi olmuştu. Şimdi ruhunda, vücudunda rahatlık ve ümide ihtiyaç vardı. Sonra buradaki samimilik ve mahremlik, bu saflık ve sükun, bu yanlarında insanlığın fenalıklarından şüphe ettirecek onu unutturan melek sessizliği kendisini bütün kirliliklerinden temizliyordu. Uzun bir ahlâk hastalığından şimdi, temiz ve sağlam çıkıyor gibi geliyordu.

(Eylül, s. 77.)

Necip, evlenme konusu açıldığı zaman, Suat'a evleneceği kadının Suat gibi omasını istediğini söylerken, sebebini bilmeden kızırır. Bu da, Necip'in henüz kendi duygularını veya Suat hakkında hissettiklerini şuurlandıramadığını ifade etmektedir. Ancak civarda dolaşan bir genç adamın mevcudiyetinin içinde uyandırdığı kıskançlık azâbının sonucu olarak, Necip, Suat'ı sevdiğini anlar ve bu gerçekten korkar. Mehmet Rauf bu anı şöyle tesbit etmektedir:

Fakat Necip dinlemiyordu, ansızın başına hücum eden kandan boğuluyorum zannediyordu. Bu, tahammülünün üstünde bir sevinç oldu, o kadar ki yemekten kalkınca hemen odasına koştu, deli gibi söylenmeye başladı. Kalbini tutarak değilmiş... değilmiş... şükür yarabbi" diyordu. Kendi kendine "Ah canavar. Ah haydut" diyor, "Suad, Suad ah beni affet. Fakat hayır, etme; bilsen etmezsin, bilsen benden nefret edersin... Ben dünyanın en temiz meleklerinden şüphelendim." diyordu. Birdenbire karşıdaki aynada kendisini gördü. Değişmiş, çehresinde gözleri o kadar garip bir bakışla bakıyordu ki durdu. Bu gözler sanki aynadan kendine "Niçin?" diye bakıyor gibi geldi. Evet, bütün bu ateşlerin, kıskançlıkların sebebi ne idi? Hem de kurulma etmemiş müsbetleşmemiş kıskançlık ve ateşleri? Sonra, onun ismini söylerken, sadece "Suad" diye söylerken bu büyük zevk, bütün bu heyecanlar niçindi? Gözleri dönmüş karanlık, bakıyordu; bir an oldu ki, aynadan kendine bakan gözlerinden korkarak geri çekildi, sapsarı olmuştu.

(Eylül, s. 88.)

Önceleri Suat'ı sadece kendisinin bildiği platonik bir aşkla sevmek, ruhunu onun ruhuyla notaların akışında birleştirmek, Necip için mâsum ve meşru bir ilişki niteliğindedir.

Kendine asla hiyanet fikri, maddi bir emel bulmuyordu. Güzel bulmadığı vasıtalarla maksadına ulaşmış olmaktan nefret ederdi; halbuki bu arzusunun varlığı muzdarip olmaksızın tahammül edemezken, onun en ufak bir gösterisine hayatını feda eder idi, ihtiyaç esiri, fikrinin cazibesine yakalanmış bir esirdi. Bugün Süreyya'nın namusunu müdafaa için Suat'ın saflığı için kendinde nefsinin en büyük tehlikelere sokacak kabiliyeti görüyordu. Ve işte bunun için yalnız ruhun tutkun olduğu maddilikten tamamıyla ayrı bulunduğu için bu arzusunun bir hiyanet addetmiyordu. Düşündükçe Suad'ı değil, onun ruhunu, sade ruhunu sevdiğini görüyordu.

(Eylül, ss. 91-92)

Zamanla Necip, bu platonik aşkla yetinmeyip, Suat'a karşı cinsi arzu da duymaya başlayınca, kendisini yenme çabasıyla birlikte duyduğu azap ve karşılıksız aşkın doğurduğu mutsuzluk artmaktadır. Bu ıstıraplı anların sonucu olarak kendisinin fikren zina işlediğini anlamakta gecikmez. Mehmet Rauf, Necip'in bu konudaki duygularını şöyle ifade etmektedir:

Buradaki hayatının ihanet olduğunu kendine daima ihtar eden vicdan sesini sustursa bile, artık gıdasız hayatı bir işkence olan tutkunluğu ile Suad'ın bir zaman kendini sarhoş eden huzuruyla şimdi harabolarak, o kadar yorulmuş ezilmişti ki artık bu gece sabaha kadar uyuyamayarak çektiği ateşler arasında kaçmak ona tek bir kurtuluş çaresi göründü.

(Eylül, s. 105.)

Necip, bir dostunun karısına âşık olmanın içinde uyandırdığı, bu yasak aşkla ahlâki değerler arasındaki amansız ruhi çatışmanın kurbanı olarak, günlerce azap ve pişmanlık içinde bulunmaktadı. Affedemediği şey, kendisinin Süreyya ve Suat'ın masumiyetini ihlâl etmiş olmasıdır. Necip'in bu ıstırapını Mehmet Rauf şöyle dile getirmektedir:

Necip sekiz gün durmadan ruhsuz bir vücut gibi aşktan karamsarlığa, mutsuzluktan doğan karamsarlıktan aşka geçerek, perişan kararsız, sefil hiç niyeti yokken bir gün vapura binivermiş, her iskelede çıkmak arzusuyla mücadele ederken nihayet buraya gelmişti. Ve burada birden Suad'ın önünde bulunup bu temiz gözlerin, bu biraz zayıflamış yüzün huzurunda kendine açtığı korkunç yarannın bütün acısıyla ağlamak istemişti. Lâkin onun bir kabahati yoktu. İşte Suad'e annesi gibi hürmet ediyor, işte Süreyya'yı kardeşi gibi seviyordu; o kendi ruh temizliğine dilediğince hüküm eden pislige karşı köpürüyordu. Artık burada geçen o güzel günler gitmiş ve bunun kendi hiyanetiyle bitmiş olduğunu görüp: "Ah insanlar niçin böyle fena olmuşlar? İyilik arzusuyla beraber bu fenalığın ne lüzumu vardı?" diye şikâyet ediyor, "güzel ve yüce bir kadının yanında insan her türlü kötülüklerden uzak olarak niçin beyaz ve ma'sum yaşanamalı? Nedir bu beşeriyetteki, varlığımızın derinliklerinde kardeşlik bu çamur, bu fırtına... Pisliliğin tekrar kalkmamak üzere temizliği yaralaması niçin?" diye inliyordu.

(Eylül, s. 111.)

Geçirdiği hastalıktan sonra, bir tesadüf neticesi olarak Suat'ın Necip'in kendisine karşı duyduğu aşkı öğrenmiş olması ihtimali, Necip'i tekrar bu ilişkideki moral durumun değerlendirilmesini yapmaya sevkeder. Bir taraftan bu büyük aşkı ruhi bir seviyede tutarak tabiat kanunlarına bile meydan okuduğu için bu ilişkiyi meşru bulmakta, öte yandan yuvasının kapılarını kendisine açmış olan bir dostun karısına âşık olduğu için kendisine olan saygısını yitirmektedir.

Bunun aksine gitmek birtakım insanoğlu tertibatını yaralamadan mümkün olmazdı; hattâ geç bile kalmıştı. İnsanlar şimdi kendine "hain" demeye selâhiyetli idiler. Fakat ah onun saadetinin yanında bütün bunlar ne miskin şeylerdi. Hem kendisinden daha ne istiyorlardı? O kalbin zorlamasına tahammül edip doğa ve yaradılışın, her halde o kaidelerin bin kere daha üstün olan kuvvetlerin bağladığı ruhunun bu kadar zabt ve idare ederken hayatını ezmek, büyük aşkı bozmak için ne hal'ları vardı? O ruhunun gece derinliklerinde hiddetli hücumlarla kuduran bir fırtına gibi ihtiraslarını ve heveslerini böyle sakladık-

tan sonra daha ne istiyorlardı? Bununla beraber bütün bu isyanlar Suat'ın hislerine iştirakinden şüphe zamanı gelince, birden sürünerek hor görülyordu. O vakit mevkîini o derece hararet ve katiyetle görüyordu ki bu kadar zamandır nasıl mes'ut olduğuna şaşırıyordu. Bir dostunun karısını seviyordu, kendine aile kucağını bir kardeşine açar gibi dostça açmış altın kalpli bir dostun karısını. Ve kadın bunu anlamıştı, zira hiçbir kadının böyle bir tapınma ne kadar saklanırsa saklansın, hissetmemesi mümkün olamazdı; gözlerin derinliğindeki, dudaklardaki arzu ateşine hiçbir kadın ruhu hissiz kalamazdı. Demek biliyordu, fakat kabul ediyor muydu? Bunu tâyin etmek mümkün değildi; herhalde soğuk değilse de sade nezaketli denilecek bir muamele ile iradesi elinde olmayan hayatına tahammül ediyordu. Ve, sefil, kendisi bunu bir saadet hattâ bazan bir aşk sanıyordu, öyle mi? Sonra, yarın, evet yarın bunu dile bırakmak lâzım gelecekti? Bunu bile bırakacak, bu gözlerin saf ufkundan uzak, bu hayatın boş havasından uzak, yalnız, mutsuz, evet yalnız ve mutsuz yaşayacaktı. Sonra da, buna saadet diyordu, öyle mi?

(Eylül, s.126-127.)

Nihayet Suat'ın da kendisini sevdiğini anlayan Necip, büyük bir mutluluk içinde, gerçek aşkla pek çok kere dendiği aşk oyunları arasındaki farka yazarm da baktığı açıdan bakabilmekte ve eşsiz bir hayatın, sevmeden, sevilmeden yaşanamayacağı hükmüne varmaktadır.

O olmasaydı demek ben de herkes gibi olacaktım; bilmiyecektim, aşk ve saadet nedir, bundan çevremde olup bitenleri anlamadan yaşayacaktım. Diyordu, etrafına bakıp: "Lâkin nasıl yaşıyorlar yarabbim, sevmeden, sevilmeden nasıl yaşıyor? diye taşıyordu evet, nasıl yaşamıştı? O zamana kadar kendisi nasıl yaşamıştı? Fakat hayatı nasıl bir çöldü.

(Eylül, s. 141.)

Önce ruh ve bedeni, ahlaki değerler ve arzu arasında yer alan yoğun bir iç çatışmanın pençesinde kalan Necip'te, bedeni arzuların aşkının fikri yönüne galebe çaldığını görüyoruz. "Adım adım Suat'a yaklaşıp bir gün her şeyin mümkün olacağını" (Eylül, s. 157.) Düşünen Necip, Suat'la aralarındaki ilişkiye çok dünyevi bir açıdan bakmak hatasını işlemektedir. Ona göre, mâdemki ölüm noktasından bakılınca, faziletlinin faziletsizden hiçbir farkı yoktur ve toplum bütün ahlâki değerlerini bireyi feda ederek, kendi çıkarlarına göre kurmaktadır, bu değerlerin çok üstünde olan tabiat kanunlarının hâkimiyet sağlaması daha mantıktır. Bu muhakemeyi takip eden Necip için hayatta "aşktan başka her şey boştur" (Eylül, s. 194), Necip şöyle düşünüyor:

Hem niçin hayatta binde bire nasip olmayan büyük saadetleri böyle feda etmeli, nihayeti ölüm olduktan sonra niçin hayati da böyle esassız kanunlar için zorla ziyan etmeli idi? Hattâ beşeriyet, hattâ tabiat buna zorlayıp götürmüyor muydu? İhtiyaçların ne temel, ne sağlam, asıl tabii olduğu için ne müthiş ve üstün bir kanun olduğunu düşünerek dünkü korkularını boş değilse bile faydasız buluyordu. Aşktan başka herşeyin boş olduğunu düşünüp hayata sarılarak bundan verebildiği kadar, alınabildiği kadar zevk ve saadet almak hırs ve ateşiyle, hayatının müsaade edeceği kadar yaşamak ihtiyacıyla coşup yürüdü.

(Eylül, s. 164.)

Öte yandan içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimsemiş bir erkeğin açısından Suat'ın temsil ettiği moral durumu

değerlendirebilen Necip, aynı zamanda, Suat'tan platonik bir seviyede aşk ilişkisinden başka hiçbir şey beklememesi gerektiğinin de farkındadır. Cinsi teslimiyetin kadını toplum içinde ne ölçüde küçülteceğini ve böyle bir durumda kendisinin de Suat'a olan saygısını yitireceğini kabul eden ve böyle bir ilişkinin bütün bedelini kadına ödeten bir toplum ve erkeklerin kendi lehlerine yarattıkları böyle haksız bir dünyaya dışarıdan ve objektif bir açıdan bakabilen Necip, neticede Mehmet Rauf'un istediği ahlâki seviyeye erişmektedir. O sevdiği kadına iffetini kaybettirmemek kararındadır. Bu konuda Necip şöyle düşünümektedir:

Ve bunu o mahvedecekti; kendine yalnız ve sade kendine, o kadar fedakârlıkla ruhunu teslim ettiğine inandığı, ruhunun iyiliğine tutkun olduğu bu muhterem kadını o kirletecek, o dile getirecek, öldürecek değil mi? Amma niçin? Sonunda yokluk acısı ve pişmanlığa, aşağılaşma ve boşgörmeye düşmek için, bütün bu aşkını, yüce güzelliğini, eşsiz mümtazlığını bitirip sevdiğini aşağılamak için feda edecekti öyle mi?

O zaman aklına gönül verdiği bir fikir geldi; birçoklarının vücutları için sevdikten ve bunun için de hepsinden, istisnasız başka bir yara aldıktan sonra, şimdi birini de, şüphesiz en lâyık olanını da sade ruh ve şiir için sevmek, bir zaman o kadar hayran olduğu yüceliğine hürmet etmek arzusuna kapıldı. Ve birden nefsinin buna yeter göreyerek şaştı; onun ruhuna bu kadar rakipsiz ve tek başına sahip olduktan sonra öteki miskin, hele hain ve çirkin geliyordu. Bu kendine, sevdiği kadın kadar yüce, ona lâyık seçkin bir aşk ayrı bir saygı, onun ruhuna ve güzelliğine lâyık bir mükâfat gibi görünüyordu. Bu birçok duygulardan oluşmuş bir arzu idi, ki hepsine birden itaat arzusuyla kuvvet buluyordu; sade aşk ve merhametten ibaret de değildi, teşekkür, tapınmak, şiir, korku, pişmanlık, izzet-nefis, her şey ve en sonra, namus.

(Eylül, s. 168.)

Suat'a duyduğu derin aşkta, bir erkeğin ulaşabileceği en soylu seviyeye varan Necip, bunu da yeterli bulmamakta, yasak aşklarında fikri ihânetin de mâsum olmadığı hükmüne varmaktadır. Bunun neticesi olarak duyduğu vicdan azâbı, taşınması güç bir yük olmaktadır. Necip bu konuda şöyle düşünüyor:

Hissiyatına esir olup giderken arada bu bir ihtar darbesi oluyordu; kendi de hissediyordu ki bu yapılan şey ne denirse densin, nasıl süslenirse süslenin iyi bir şey değildir; işte nefsinin menetmekle bunun çirkinliğinden ruhunu kurtarıyordu. Süreyya'nın bu bakışları altında cesaretini, konuşmasını muhafaza edemiyor, onların ne lekeli ne yaralı olduğunu saklayamıyordu. Evet bu kadar iyi niyetle, o kadar yüksek ölçülü istekle beraber boyuna ara sıra iyi bir şey görünemiyor, kalbine bir ezginlik, bir üfturn getiriyordu.

(Eylül, s.171.)

Nihayet toplumun değer yargıları, Suat'ı yendiği gibi, Necip'i de toplum lehine nihai bir karara sevk etmektedir. Necip, vereceği büyük ıstırapa rağmen, bu yasak ilişkiye bir son vermek için, Suat'ın kararına boyun eğmektedir. Toplumun fosilleşmiş veya sadece fikirde kalmış değerlerini korurken, fertler onun çarklarında ezilip gitmektedirler.

Mehmet Rauf, bu kadar ayrıntılı bir şekilde işlediği insani aşkı ve büyük saygı ve hayranlık duyduğu onu yavaşan iki karakterini, beğenip saygı duymadığı bir aile kavra-

mı ve küçümsediği birtakım kadın-erkek ilişkileri için, daha doğrusu asil değerlerinden sapmış, yozlaşmış bir toplum için neden feda etmektedir? Bu psikolojik romanda ana temanın aile kavramı olduğu ve bir aileyi de en ideal anlamda kadın-erkek ilişkisi oluşturduğuna göre, Mehmet Rauf, meşru bir aile ve kadın-erkek ilişkisi içinde bulamadığı bu ideal ilişkiyi, hem gayrimeşru bir ilişki içinde sergilemekle, hem de onu topluma feda etmekle, ne demek istemektedir?

Yazarın, konağın "Beyefendi" ve "Hanımefendi"sinin temsil ettiği evlilik bağına saygı duymadığı bir gerçektir. Pederşâhi evlilik tipinin hâkim olduğu ve yazarın içinde yaşadığı bu toplumda, aileyi ayakta tutan ve bu görevi yaparken ezilen, kadındır. Erkeğin tek başına hâkim olduğu ve değer yargılarını dâima kendi lehine yorumladığı bu tip ailelerin oluşturduğu bu toplumda, fazilet ve feragat timsali olan kadınlar ailenin bütün manevi yükünü omuzlamaktadırlar. Hanımefendi böyle saygı değer bir kadındır. Suat da onun gibi olmaya namzet genç bir hanımefendidir. Suat'ın kendisi için yaşama sebebi olan, hayatla arasındaki yegâne bağı keserken, örnek aldığı kişi odur.

Suat-Süreyya evliliği de aşağı yukarı birinci ve içinde bulunduğu evliliğin küçük ve ikinci bir örneğidir. Süreyya, bu ilişki içinde hemen hemen hiçbir sorumluluk taşımamakta, iktisadi bakımdan bağımlı olduğu ailenin bütün taleplerine boyun eğmektedir. İşin erkek açısından en utandırıcı yönü de, karısının parasıyla kiraladığı yalıda dahi, karısına karşı hiçbir sorumluluk duymaksızın, onu sevgi ve ilgiden mahrum ederek kendisini başıboş bir hayat sürmek hakkına sahip zannetmesidir. Kısaca Süreyya, bir müstebit olan beyefendi kadar aile sorumluluğuna namzet olamayacak bir ferttir. Ne ailenin, ne de toplumun geleceğini teminat altına almak, Süreyya gibi haz prensibine göre yaşayan, yani içinde yaşadığı aile ve topluma karşı ahlâki görevlerinin bile farkında olmaksızın yaşayan bir kişi ile mümkün değildir. Suad böyle bir erkekle sahip olacağı ömürboyu beraberlik hakkında şöyle düşünmektedir:

Lâkin önlerindeki hayatı, muhakkak felâketi görmemek için, buna kayıtsız kalıp çocuklar gibi bugün yelkene, yarın ava, öbür gün bahçe heves etmek için insan ne kadar insafsız olmalıydı. Bu her gün, böyle geçe geçe artık bir gün zaman tamamıyla geçmiş bulunacak, ihtiyarlık onu çürütecekti. Lâkin buna tahammül etmek için insan ne olmalıydı? Bu yenilgiyi sükun ve tahammül ile şimdiden bile bile beklemek ona pek acı geliyordu.

(Eylül, s. 108.)

Fatin-Hacer evliliği ise, bütünü yoz bir beraberliktir. Fatin'i Hacer için beyefendi bulmuştur. Baba aslında kızını yem olarak kullanmış, kendi hırçınlıklarına ve bencilliklerine katlanacak bir budala bulmuştur ve o da bu statüye para için katlanmaktadır. Bu içiçe yerleşmiş ailelerin oluşturduğu büyük ailede, ona da hemen hemen hiçbir sorumluluk düşmemektedir. Hacer'e gelince, bir taraftan öğrendiği, bu para düşkünlü adamla yaşarken, diğer yandan da evli kadınların çoğu gibi evlilik dışı ilişkilere, aşk oyunları seviyesinde olsun girmekten kaçınmamaktadır. Kocalarını bu şekilde aldatan kadınları hanımefendi ile karşılaştıran Suat, bu acıklı durumun değerlendirmesini şöyle yapmaktadır:

Bu kendisi için garip ve uzun bir tesiri gerektirici oldu; Hacer'de nasıl kendisine hiç benzemeyen esaslı haller olduğunu zaten bilirdi; fakat anlaşmazlığın bu derecesine

şasıyordu; bu kadarını hiç zannetmemişti. Mahaza hanımefendi onun için başka bir ders oluyordu. Onun hakkında en küçük kötü bir söz bile söylenmemiş, hiçbir söylenti işitilmemiş olduğunu düşünerek: "Hayır, bu fenahklar kocaların fenalığından değil, kadınların kendilerinden geliyor," diye karar veriyordu. İyi kadın, kocası fena bile olsa red ve yok etmesi imkânsız olan bir kader darbesi altında ezilir, kalırdı. Sevmeye gelince o böyle sokaktan geçerken karşıdan görmekle erkek sevmeyi anlamıyordu. Bu ona seveyim diye sevmek gibi geliyordu; sevmek için bilmeyerek sevmek, sonra farketmek lâzımdır diye düşünüyordu.

Öbür türlü... İşte Hacer'in, Hacer gibilerin sevdaları... Ömrünü geçirdiği cumbadan birini bulup sevip sevimlik için geçin ömründe uygun ve aykırı her bulduğu ile aşk oyunları yapmak, işte onların sevmeleri... Sevmek bir hastalık gibi geldikten ve sizi zabt ve kahrettikten sonra anlaşılabilir, o zaman görülüp tetkik edilen bir hal olmalıydı. Kimbilir Hacer bu pencereden kimleri sevmişti? Yani mümkün olsa sevecekti ve mümkün olmadığı için hakiki hayatları müddetince meçhulleri kalıyor, sade bir hevesle aşk gidiş ve dönüşü merak edilen bir hayal halinde sürüp gidiyordu.

(Eylül, ss. 195-196.)

Aile içinde her türlü sorumluluktan uzak yaşayan bu toplumun genç kadınları, aslında cumbalarda yaşayan bu basit heyecanları, hiç bilmedikleri bir duygu ile, yani kendi içinde bir ahlâki olan gerçek aşkla karıştırmaktadırlar. Suad'ın düşündüğü gibi, yakaladıkları ilk fırsatta her şeylerini yitirip düşmektedirler.

Mehmet Rauf, Necip-Suat arasındaki aşkı tahlil ederken, çok kinayeli bir şekilde, bu ilişkinin, yasak olmasına rağmen, gerçek anlamda bir kadın-erkek ilişkisi olarak dayandığı ahlâki prensipler üzerinde ısrarla durmaktadır. Birbirini her türlü maddi arzunun ötesinde, sâdece ruhlarının kucaklaşmasına fırsat vererek seven bu iki insanın aşkını ifade etmek için bir eser yaratmış olan yazar, aşkın cinsi yanını bu ilişkinin şartları içinde çirkin ve iğrenç olarak nitelemiştir. Yazar sevdiği kadının iffetli ve saygıdeğer kalması için, hayattaki yegâne mutluluk ve yaşama sebebinden vazgeçen Necip'i saygıdeğer bir statüye kavuştururken, Suat'ın da kendisine lâyık olmayan bir kocaya sadık kalarak ferâgatla yaşanan bir hayat sonunda, toplumun çekirdeği olan ailenin temel direği olmaya hak kazanmasını sağlamıştır. Yazar, gayrimeşru bir aşkı sahip olduğu özellikler bakımından bir eserin başından sonuna kadar kutlarken, bir sanatçının üstlendiği sosyal göreve de ihânet etmemektedir. Ona göre, bu ölçüde gerçek değerlerden kopmuş bir aile yapısına sâhip olan toplumda, yeniden doğuşu Necip'le Suat'ın yaşadığı anlamda bir aşk sağlayabilecektir. Sağlıklı ve geleceğinden emin bir toplum, ancak bu ölçüde büyük bir ferâgat ve anlayışla birbirini seven kadın ve erkeklerin kurduğu ailelerle mümkündür. Ancak karakterlerine bu yücelikte bir yasak aşkı da yasaklayan yazar, aşkın meşruiyetini evlilik bağında görmektedir. Hor gördüğü, toplumda çözüklüğü ve ahlâksızlığı temsil eden evlilikleri büyük bir açıklıkla ve acı bir şekilde tenkit eden Mehmet Rauf, toplumun geleceğini, Necip ve Suat ilişkisinin temsil ettiği anlamda soylu bir ilişkinin meşruiyet kazanmasıyla mümkün bulmaktadır.